

Over collaboratie en repressie

Lode WILS

Op 2 juni 1993 verklaarde oud-minister Hugo Schiltz in de Kamer, tijdens het debat over de staatshervorming: „Als men mij vraagt of België zal blijven bestaan, dan heb ik de neiging te antwoorden: ik weet het niet”. Er is een minderheid van Vlamingen die „wegens het onrecht dat ons volk is aangedaan nog altijd revanche wil nemen”.¹

Daags tevoren had Pol Van den Driessche geschreven in een politiek hoofdartikel van *De Standaard*: „Hier en op andere, wetenschappelijke, niveaus werd meermaals aangetoond dat de repressie-rechtspraak bepaald geen voorbeeld van eerlijke justitie was, en dat is zeer zacht uitgedrukt. Het dossier-Laplace vormt samen met andere type-voorbeelden — zoals de executie van kamerlid Leo Vindvogel en de moorddadige behandeling van abt Modest van Assche — een ontzettend vieze vlek op het Belgische justitieblazoen”.² Op 17 augustus 1991 had Van den Driessche in dezelfde krant geschreven dat „de legendarische Steenbrugse abt Modest Van Assche... in 1945 vroegtijdig stierf na een mensonterende behandeling door de Belgische justitie. Van Assche geldt als een type-voorbeeld voor het hatelijke anti-Vlaams karakter van de naoorlogse repressie en epuratie”.

Het is duidelijk dat de repressie met haar „hatelijk anti-Vlaams karakter” tot de kern behoort van „het onrecht dat ons volk is aangedaan” en mee de niet aflatende strijd inspireert van een aantal Vlaamse cultuurverenigingen, politici, journalisten enzovoort, voor Vlaanderens onafhankelijkheid. (Of voor een „revanche”, zoals Schiltz het noemde.) Wegens die eminente politieke functie van de beeldvorming rond bezetting en bevrijding is het niet te verwachten dat er hierover binnen afzienbare tijd een redelijke consensus zou ontstaan. Het betreft een *Onverwerkt Verleden*, zoals L. Huyse en S. Dhondt hun boek over *Collaboratie en Repressie in België 1942-1952* betitelden. Zoveel te meer reden is er om de aandacht te vestigen op enkele vernieuwende wetenschappelijke werken terzake.

Vooreerst het boek *België bezet 1940-1944. Een synthese*, van Etienne VERHOEYEN.³ Het maakt deel uit van hetzelfde project waartoe de twaalf televisieprogramma's behoren die in de reeks „Boulevard” werden uitgezonden

1. Citaten in *De Standaard*, 3 juni 1993, blz. 3.

2. *De Standaard*, 1 juni 1993, blz. 7.

3. BRTN, Educatieve Uitgaven, 1993, 456 blz.

door de BRTN. Verhoeyen heeft zich sinds vele jaren vastgebeten in het onderzoek naar de Tweede Wereldoorlog in ons land, en is daarin een erkend specialist geworden. Wij kunnen ons aansluiten bij zijn „woord van dank aan mijn BRTN-opdrachtgevers, die mij de kans hebben geboden een oude droom te verwezenlijken”: het werd een wetenschappelijk standaardwerk dat door de omroep werd mogelijk gemaakt.

Het lijvige boek is toegespitst op het beleid in het bezette land: de beleidslijnen, processen van besluitvorming, strategieën van machtsverwerving, machtsbehoud of machtsuitbreiding. Voor die domeinen waarover voldoende gemakkelijk toegankelijke publikaties voorhanden zijn, heeft de auteur gekozen voor samenvattingen. Dat geldt voor de verhouding tussen de koning en de regering, voor de politieke en militaire collaboratie, voor bepaalde vormen van verzet en voor de jodenvervolging. Veel aandacht heeft hij daarentegen besteed aan de problematiek van „het minste kwaad” inzake administratieve, politieke, economische en sociale collaboratie; aan de Duitse exploitatie, met als voorbeelden de textiel- en de diamantindustrie; aan de geheime verbindingen van het verzet met Londen.

Tot de meest vernieuwende delen behoort Verhoeyens uitgewerkte behandeling van de Orde der Geneesheren. Het is een voorbeeld van de *Flamenpolitik*, waardoor de bezetter de Vlamingen in het algemeen en de Vlaamse nationalistische in het bijzonder begunstigde, met de bedoeling — en met het resultaat — zich van hun medewerking te verzekeren om België te ontwrichten en *in eine germanisch-deutsche Westmark umzuwandeln*. Van de andere kant bekeken is het een voorbeeld van de „greep naar de macht” van de collaboratiebewegingen, die van de bezetter verhoopden dat hij hun, met radicale ingrepen in de nationale instellingen, een monopoliepositie zou verschaffen met uitschakeling van hun tegenstanders.

Het Algemeen Vlaams Geneesherenverbond (AVGV) telde ruim 700 leden, het Algemeen Belgisch Geneesherenverbond ongeveer 5000, waaronder een 1800 in Vlaanderen. De door de bezetter opgedrongen secretaris-generaal Romsee vaardigde een flagrant ongrondwettelijk besluit uit tot oprichting van een Orde der Geneesheren, gebaseerd op het leidersbeginsel, en gaf die Orde in handen van het AVGV. De algemene leider was VNV-er, later beschermend lid van de Vlaamse SS. Van de vijf Vlaamse provinciale leiders waren er twee lid van het VNV, twee van de DeVlag, een van het Verdinaso. De leider van de Waalse *Chambre des Médecins* was een rexist. Hij en de algemene leider maakten lijsten met namen van weerstandbiedende artsen over aan de Duitse overheid. Want al was het Belgisch Geneesherenverbond door de bezetter ontbonden, toch volstonden praktijkverbod, intrekking van rijvergunningen, weigering tot het leveren van geneesmiddelen en dergelijke maatregelen van de Orde niet om alle artsen tot toetreding te dwingen. Ten slotte werden een aantal weerspannigen opgeëist om als arts bij de arbeiders van de *Organisation Todt* aan het Oostfront te gaan werken. De Gentse dokter De Bersacques, die

zich hieraan trachtte te onttrekken en naar Engeland te ontsnappen, werd in Zuid-Frankrijk aangehouden en overleed in Buchenwald. De naoorlogse gerechtsszaak tegen de Orde van Geneesheren was een van de belangrijke repressieprocessen en leidde tot zestien veroordelingen.

Zoals met de artsen, zo deden de bezetter en vooral de collaboratiebewegingen op allerlei domeinen. Na de oorlog waren tal van flamingantische beroeps- en andere verenigingen en hun leiders zwaar gecompromitteerd.

Het anti-Vlaamse karakter van repressie en epuratie wordt zeer vaak geïllustreerd met de straatrepressie, de aanhoudingen en geweldplegingen na de bevrijding, zelfs een aantal moorden, „door het verzet”. Daarover verscheen bij de uitgeverij De Nederlanden een kapitale bronnenpublicatie door Wilfried PAUWELS: *De Bevrijdingsdagen van 1944. De Geheime Rapporten van F.-L. Ganshof*. De Eerwaarde Heer Pauwels heeft al drie jaar geleden een waardevol boek geschreven over *De Verdachten van September '44. Illegale interneringen tijdens de repressie*.⁴ Daarin maakte hij onder meer gebruik van de rapporten die de Gentse historicus F.L. Ganshof, als verbindingsofficier uitgezonden door zijn broer, de Hoge Commissaris van de Staatsveiligheid Ganshof van der Meersch, opstelde over de toestand in het chaotische land. Vermits de bruggen vernield waren, het spoor buiten werking, post en telefoon niet of gebrekkig functioneerden, moesten een aantal verbindingsofficieren de Hoge Commissaris op de hoogte brengen en houden. Ze meldden dat gewapende „verzetslieden”, veelal gerekruteerd na de bevrijding, baas speelden over een machteloze, ongewapende burgerlijke overheid en magistratuur; dat ze overgingen tot aanhoudingen en opeisingen; dat er interneringen gebeurden in onwaardige omstandigheden, soms geweldplegingen op geïnterneerden.

De verslagen van kapitein-commandant Ganshof zijn zo waarachtig en werpen een zo scherp licht op de toestanden, dat ze verdienen afzonderlijk uitgegeven te worden. Er waren vroeger al drie soortgelijke verslagen van een andere verbindingsofficier gepubliceerd, over Kortrijk in oktober-november 1944.⁵ Maar die van Ganshof bestrijken heel Oost- en West-Vlaanderen en sommige ook andere gebieden, en omvatten de eerste drie maanden na de bevrijding. Het Geheim Leger en de Groep G komen heel mooi uit die rapporten, die echter vernietigend zijn voor de houding van een aantal communistisch geleide groepen.

Mijns inziens blijkt uit deze documenten dat de repressie totnogtoe teveel gezien werd als bepaald door de politiek van de regering in Londen en in Brussel, maar te weinig als bepaald door plaatselijke gewapende groepen, die tot

4. Antwerpen, De Nederlanden, 1990. In *Wetenschappelijke Tijdingen* besproken in 1991, blz. 55-63.

5. A. PREVOST, *Het Kortrijkse van 30 september tot 12 november 1944. Drie verslagen van Luitenant Pierre Everaert...*, in: *Handelingen Kon. Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, Nieuwe Reeks LVI, 1990, blz. 235-254.

half november 1944 méér macht bezaten dan de regering, en die ook daarna slechts gedeeltelijk ontwapend waren.

Het komt mij zelfs voor dat de sterke links-rechts-polarisering ook in de volgende jaren niet in hoofdzaak rond de koningskwestie draaide, zoals gewoonlijk wordt geschreven. Ze draaide rond de repressie en de epuratie, waarvoor de koningskwestie aan weerszijden als hefboom werd gebruikt: vermits men niet katholiek moet zijn dan de paus, en niet patriottischer dan de koning, zou een terugkeer van Leopold III beslissend zijn voor een beperkte en milde repressie en epuratie, zoals de katholieken voorstonden. Al in mei-juni 1945 slaagden de communisten erin, met steun van socialistische en liberale kant, om de straatrepressie te doen herleven als middel om de terugkeer van Leopold te beletten.⁶ Het was onder druk van die herlevende chaos en burgeroorlog dat een aantal terechtstellingen gebeurden, waaronder die van Irma Laplasse. Dat de repressie weinig politieke aandacht kreeg, zoals L. Huyse in enkele artikels stelde, kan mijns inziens na de publikatie van Ganshofs rapporten onmogelijk gehandhaafd worden. Ze riep integendeel van meetaf hevige tegenstellingen op. Weliswaar geen Belgisch-Vlaamse tegenstellingen, maar links-rechtse. De katholieke partij ging er voor het eerst sinds zestig jaar voor in de oppositie. Er werd in augustus 1945 een linkse „regering van het verzet” gevormd, die niet alleen een terugkeer van Leopold afwees, maar vooral een hardere repressie en epuratie doorvoerde; als onderdeel daarvan werd Leo Vindevogel gefusilleerd.

De fusilleringen van Laplasse en Vindevogel moeten m.i. veeleer op het blaazen van de politiek dan op dat van de justitie worden ingeschreven. Zij waren uitlopers van de burgeroorlog die in België woedde van 1941 tot 1945 tussen collaborateurs en patriotten en tussen rechts en links, veel heviger dan de huidige burgeroorlog in Noord-Ierland.

Een zaak die uitsluitend op rekening van de justitie bleef, was daarentegen die van Dom Modest Van Assche, die in gevangenschap overleed, voordat zijn proces was voorgekomen. Het lijvige, rijk gedocumenteerde werk daarover van zijn medepater, de historicus Dr. Arnoldus SMITS, *Dom Modest Van Assche, Kersten en Vlaming*⁷ werd blijkbaar nog niet met voldoende aandacht gelezen. We zullen hier de relevante gegevens eruit aanhalen, met tussen haakjes verwijzingen naar de bladzijden in het nogal chaotische boek.

De Benedictijn Van Assche, die in 1932 tot abt van Steenbrugge gekozen werd, was een vlaams-nationalist. Hij bleef dat tonen tijdens de bezetting, toen het VNV openlijk de Duitse kant koos. Dat verwekte onmiddellijk spanningen in zijn abdij en afkeurende reacties uit de geestelijkheid. Zo was er

6. L. WILS, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Leuven, Garant, 1992, blz. 229-236.

7. Sint-Pietersabdij van Steenbrugge, 1986.

vanwege de abdij medewerking aan de IJzerbedevaart van 18 augustus 1940, die anti-Belgisch en anti-democratisch uitpakte, en waarna „de kopstukken van de IJzerbedevaart” met o.a. Frans Daels kwamen deelnemen aan een religieuze plechtigheid in de abdij. De pater-kroniekschrijver noteerde: „Het hele gedoe had een politiek bijmaakje. Als het maar geen gevolgen heeft” (103).

Een politiek bijmaakje had het optreden van de abt herhaaldelijk, zoals toen hij in november 1940 de rouwstoet leidde van priester Odiel Spruytte (107), de fascistische raadgever van VNV-leider Staf De Clercq.⁸ Spoedig stonden sommige leden van de abdijsamenleving „zeer argwanend, zoniet bepaald vijandig tegenover hun Vader Abt” (103 en *passim*, o.a. 232 en 270). Zo ook de publieke opinie en de geestelijkheid daarbuiten. Al in de lente van 1941 liet kanunnik Van der Heeren door een pater aan de abt melden: „Ge weet toch wat ze allemaal van uwen Abt zeggen... Moest het voorbeeld van daar komen? We zijn er allemaal ziek van!” Van Assche antwoordde met een verwijt over „het huidig gemis aan caritas bij de clerus” (153). Hij kreeg wel een lovend artikel in het VNV-dagblad bij zijn vijftigste verjaardag in mei 1941 (360).

Op 16 augustus 1941 schreef Van Assche aan Frans Daels: „En wij, Vlamingen, dragen de hatelijkheid” van de houding van de Duitse bezetter. „Voor mijn persoon heb ik daar dagelijks nieuwe bewijzen van” (119). Inderdaad werd hij door vele geestelijken gewaarschuwd dat zijn houding ergernis gaf (o.a. 362 en 366), maar hij bleef koppig de VNV-lijn volgen met zijn vriend Daels. Erger nog: niet alleen collaboratiebladen van VNV-strekking, maar zelfs *De SS.Man* konden de bezoekers in zijn werkkamer aantreffen (152). Hij bleef publiek omgaan met tal van collaborateurs (*passim*) en organiseerde religieuze vieringen voor hen (375). Een sluikblad noemde zijn abdij een broeinest van Duitsgezindheid (150). Toen hij zich in juni 1942 in zulk gezelschap liet fotograferen op de Brugse Cultuurdagen n.a.v. een voordracht van Pater Stracke, lokte dat „kabaal” uit in de Benedictijnerorde en in het bisdom (106 en 376). Toen in oktober 1942 de VNV-leider De Clercq met een groots politiek machtsvertoon werd begraven, werd Van Assche uitgenodigd en gaf hij aan het VNV de kans om uit te pakken met de aanwezigheid van „een vertegenwoordiger van de Abt van Steenbrugge” die heel de plechtigheid bijwoonde (133). Ik vond nergens in het boek van Smits dat Van Assche van houding zou veranderd zijn in het verder verloop van de oorlog; minstens in mei 1943 stond hij nog op het VNV-standpunt (136).

Na de bevrijding was een deel van de bevolking heel vijandig gezind en vroegen men vanuit de abdij de bescherming van politie en rijkswacht, van gemeen-

8. Zie P.J. VERSTRAETE, *Odiel Spruytte. Een priesterleven in dienst van het Vlaams nationalisme*, Antwerpen, De Nederlanden, 1990.

telijke en provinciale gezagsdragers, tegen mogelijke geweldplegingen (271). De advocaat van een door de bezetter terechtgestelde verzetsman vroeg aan de procureur des konings een onderzoek naar mogelijke verklinking door de abt, met de dood van de verzetsman en van twee aangehouden lekebroeders tot gevolg (271). Dit betrof een gebeuren uit mei 1943, toen er door een der broeders munitie gevonden was in het habijt van een medebroeder. Vermits de abt al tweemaal dreigend gewaarschuwd was door de Duitsers dat het gerucht ging dat zijn abdij als schuilplaats diende voor verzetsactiviteiten, had de Raad van de abdij beslist de munitie over te maken aan de politiecommissaris. Tijdens de volgende dagen had de bezetter een wapenopslagplaats in de abdij ontdekt en de drie aanhoudingen verricht (167 vlg.).

In september 1944 werd er dus een gerechtelijk onderzoek ingesteld (273 vlg.), waarbij een van de paters zich beschuldigend uitliet over de abt (232). Deze werd na enkele dagen op bevel van de procureur geïnterneerd, volgens de besluitwet van 12 oktober 1918 en de ministeriële circulaire van 21 augustus 1944: omdat zijn „gedrag tijdens de vijandelijke bezetting van die aard is geweest dat zijn behoud op vrije voeten aanleiding tot schandaal of stoornis van de openbare orde zou geven, om reden namelijk van de weerwraakmaatregelen waarvan hij het slachtoffer zou kunnen zijn”.⁹ In het interneringscentrum kreeg hij een geprivilegieerde behandeling en kon er optreden als aalmoezenier van zijn lotgenoten (275 vlg.).

Einde september werd Van Assche in beschuldiging gesteld wegens verklinking en overgebracht naar de gevangenis van Brugge. Daar kreeg hij een eigen cel, toelating om boeken te bezitten, zijn pij te dragen, dagelijks eucharistie te vieren en om met zijn abdij te corresponderen. Op 7 februari werd hij in voorlopige vrijheid gesteld met als toegestane verblijfplaatsen de abdij van Affligem en ook zijn geboortedorp Erembodegem, waar zijn zuster woonde. Terug naar Steenbrugge kon moeilijk wegens zijn gespannen verhouding met sommige paters daar (282-303).

„Op 20 februari werd Vader Abt ondanks alle goede zorgen van zijn zuster ziek en stortte in” (303). De abt had al in 1934, 1936 en 1938 depressies gekend, ondanks medische verzorging en rustkuren wegens neurastenie en neuropatische maagaandoeningen. Op 15 maart 1945 werd hij aan een nieuw verhoor onderworpen en opnieuw aangehouden, nadat een Duitse SS-man getuigd had dat hij in mei 1943 verklikt had. Vanuit de abdij werden, in de vrees dat de abt krankzinnig aan het worden was, hemel en aarde bewogen om een nieuwe invrijheidstelling te bekomen, met getuigschriften van artsen die hem behandeld hadden. Minister du Bus de Warnaffe antwoordde (einde april?): de auditeur-generaal „laat mij weten dat deze zaak binnenkort voor de krijgsraad zal kunnen worden gebracht. Gezien het uiterst zwaar karakter der feiten kan er hoegenaamd geen sprake zijn van een invrijheidstelling van belanghebbende, welke zijn gezondheidstoestand weze” (386).

9. Tekst van de circulaire in W. PAUWELS, *De verdachten van September '44*, blz. 45.

Begin mei, tijdens de herleving van de straatrepressie, verscheen in het *Journal de Bruges* een artikel *La félonie de Dom Modest van Assche* en liepen er geruchten dat de abdij bedreigd werd (389). De zaak Van Assche kwam niet voor de krijgsraad, er werden nieuwe getuigenissen gezocht en ondertussen verderge zijn toestand. Op 6 juni werd hij overgebracht naar de psychiatrische afdeling van de gevangenis van Vorst, waar hij aan het gewone regime onderworpen werd tussen gemeenrechtelijke gevangenen, wat door Dom Smits als een marteling beschreven wordt (400). Op 17 september kwam Dom Van Assche terug in de gevangenis van Brugge. Zijn gezondheidstoestand schijnt toen al hopeloos geweest te zijn; hij weigerde voedsel, werd sinds 21 september met een sonde gevoed. Op 27 oktober werd hij stervend naar het Sint Janshospitaal gevoerd, waar hij drie dagen later overleed (409).

Dom Smits haalt in zijn boek, over tientallen bladzijden, zwaar uit vooral naar krijgsauditeur Fraeys, die ondanks alle medische aandringen geen invrijheidstelling toestond. Ik meen ook dat dit een vlek op het Belgische justitieblazoen werpt; maar iets 'ontzettend vies' of 'mensonterend' heb ik in het boek van Smits niet gevonden.

Na de internering en aanhouding van Dom Van Assche heeft de Brugse bisschop Mgr. Lamiroy, die zijn geprivilegieerde behandeling bepleitte en bewak, aangestuurd op zijn ontslag als abt (372 en 377). Is het niet vooral een smet op het blazoen van de kerk, dat tijdens de zes jaar die aan de bezetting voorafgingen de geesteszieke abt niet tot ontslag bewogen werd?

De drie hier besproken werken helpen verklaren hoe de vlaams-nationalistische collaboratie heeft geleid tot de flamingantische beeldvorming van een hatelijke en anti-Vlaamse repressie, beeldvorming, die inderdaad een belangrijke factor is in het huidige uiteengroeien van België.

De Grunnelaan 14
3001 Leuven-Heverlee